

מעמד היראה והשירה

(שביעי של פסח)

א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן: מאי דכתיב "ולא קרב זה אל זה כל הלילה". באותה שעה ביקשו מלאה"ש לומר שירה לפני הקב"ה. אמר להם הקב"ה: מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני? (סנהדרין ל"ט:).

והתמיה גדולה, והיאך ניתן להם לישראל לומר שירה? הרי לכאורה, הטענה, 'מעשי ידי טובעים בים' קיימת גם כלפיהם?

יש גם להבין את האמור בכתובים במה שקדם לשירתם של ישראל. "וירא ישראל את היד הגדולה, אשר עשה ה' במצרים, וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו". לאמור — הראיה של היד הגדולה הולידה את היראה, וכתוצאה מזה הגיעו לאמונה, ומכאן לשירה. משמע שהיראה, היא שהביאה את השירה, מהו הקשר שבין הדברים? לכאורה, יראה יש בה ליצור הרגשת דכאון, ואילו שירה זוהי תוצאה של התרוממות הנפש. ועוד הן ראיית הנקמה במצרים, על כל הסבל אשר גרמו להם מוכיח על חסד ה' אשר נתגלה על עמו, והיה מקום איפוא שיתבטא הדבר דוקא בשמחה. אבל במקום זה מציין הכתוב את הרגשת היראה שאפפה אותם באותו מעמד נשגב. והיא היא שהביאתם לידי שירה. הכיצד?

* *
*

יצירה מיוחדת במינה הוא האדם בעולמו של הקב"ה, בעוד שכל העולם כולו נברא במאמרו וברוח פיו, האדם מוגדר כיציר כפיו, שעליו נאמר "ותחסרהו מעט מאלקים". היתה בריאתו מעין "יוצא דופן" ועל בריאתו נאמר "נעשה אדם", שהתעץ, כביכול, עם מלאה"ש אם אכן ראוי הוא שיברא. ומסופר גם בחז"ל שלא ניתנה הסכמתם על בריאת האדם אלא בדלית בריה, וכך שנינו בענין: אמר רב יודא א"ר בשעה שביקש הקב"ה לברוא את האדם ברא כת אחת של מלאה"ש. אמר להם רצונכם, נעשה אדם בצלמנו. אמרו לפניו רבש"ע, מה מעשיו? אמר להם, כך וכך מעשיו. אמרו לפניו רבש"ע "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו" הושיט אצבעו קטנה ביניהם ושרפם. וכן כת שניה. כת שלישית, אמרו לפניו רבש"ע, ראשונים שאמרו לפניך, מה הועילו? כל העולם כולו שלך הוא, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך, עשה. כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור ההפלגה שמעשיהם מקולקלים. אמרו לפניו, רבש"ע, לא יפה אמרו ראשונים לפניך? אמר להם "ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסכול". (סנהדרין לח ב).

* *
*

דומה, שגם במעמד ה"יד הגדולה אשר עשה ה' במצרים" באה שוב לידי ביטוי הביקורת של מלאה"ש, כביכול, על בריאת האדם. הן שוב נתגלה כאן המין האנושי בירידתו. העם המתורבת ביותר באותה תקופה — מצרים, הארץ העשירה והשבעה, אשר לא חסר כל בה "כגן אלקים בארץ מצרים", נתגלתה כמנצלת השפלה ביותר. "בית עבדים"! ודימו מלאה"ש שהנה נראה בעליל שצדקו הם בבקרתם הראשונית — "מה אנוש כי תזכרנו", — כי אין אימון באדם, ורק מלאה"ש הם הראויים לשמש את בוראם בשפה ברורה ובנעימה — "ביקשו מלאה"ש לומר שירה"...

* *
*

מה המיוחד באדם, שמראשית ברייתו נתלותה אליו ביקורת כל כך חריפה מטעם מלאה"ש? ומאיזו בחינה הוא מוגדר בתור של "ותחסרהו מעט מאלקים"? המיוחד שבו הרי זה, הרכבו, שהוא משני הפכים — "עפר מן האדמה" — מחד גיסא, "צלם אלקים" — מאידך. בפשטות, הרי העפר מן האדמה שבאדם הוא הוא יצר הרע, הכח החמרי, החמרני, שבוזה הרי הוא ככל יצורי מטה, כחיה, כבהמה, כשור אוכל עשב; ומצד שני — "ויפח באפיו", נשמה אלקית עליונה, חצובה מתחת כסא הכבוד. וזו אין לה נחת רוח מהחיים הגשמיים ושואפת אל על, אל מקורה — והרי זהו יצר הטוב שבאדם. על יצה"ר נאמר: הקב"ה קראו רע, שנאמר "כי יצר לב האדם רע" (סוכה נב א). ואם זהו "רע" והרי הקב"ה הוא כולו טוב, אם כן למה ראה לנכון לברא אותו, כלום היתה הבריאה חסרה מאומה אלמלא היה רע בעולם? התשובה היא בעצם השאלה! כי המובן העיקרי של "ותחסרהו מעט מאלקים" הוא היותו בן-חורין, אדון לגורלו, משוחרר מכל כוח כופה, בריאה שאף מישוה אינו יכול להכתיב לו את מהלך חייו, שרק הוא, הוא עצמו, ולא אף אחד. אף לא, כביכול, בכבודו ובעצמו. הן כך אמרו: הכל בידי שמים, חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ב). וזהי דרגת החסד שהקב"ה העניק לאדם, החסד המקסימלי שיחכן במציאות של נברא! ובכדי שיהיה האדם בן-חורין, בכדי שיהא הוא, והוא לבדו השליט על עצמו, היה מוכרח שיברא עם יצר הרע לעומת היצר הטוב. שאם לא כן, שאם חסר היה כח הבחירה, כי אז היו כל מעשיו מאולצים, כי אז לא היה לו עורף, כמלאכי השרת, ואז לא היה בדרגת בן-חורין, כי גם עבודתו לקונו היתה מוכתבת לו, מוכרחה מעצם טבעו, ואז לא היתה בו הבחינה של "ותחסרהו מעט מאלקים". ולא שעה, כביכול, בורא העולם לעצת המלאכים, וגם בשעה הנוראה הזאת "שמעשי ידי טובעים בים" — לא ראה ששעתם של מלאה"ש היא לומר שירה... כי אכן תפקיד זה נועד לישראל. ודוקא באותה שעה!

* *
*

כי "ויראו העם את ה'" — אז ישיר משה ובני ישראל".
אז, כאשר ראו בני ישראל את מה שמוגדר "כי בדבר אשר ודו עליהם" את המדה כנגד מדה שבאה על האדם במעשיו הוא, את כוח ההרס שישנו באדם עד כדי הורדת עצמו לבאר שחת. וזה בצדק ומשפט.

מכאן יש לעמוד על גודל האחריות של האדם על מעשיו; וממה שהוא נתבע, מעומק העונש, שהוא לפי מדת הדין של הצדק והמדוקדק, אתה עומד על האפשרויות החבויות באדם להתעלות עצמית, שאם לא תאמר כן, שאם היה מוכרח במעשיו מהיותו עפר מן האדמה, לא היה מקום לעונש הכבד הזה. "וייראו העם את ה'". נחרדו מהרגשת שגב הכוחות השתולים בהם עצמם. והם לא ידעו זאת עד היום! והם לא האמינו עד כה, כי כה גדול הוא כוח האדם, עד כדי אפשרות של שעבוד עצמי, עד כדי כך גודל החירות שבאדם, שיוכל לשעבד עצמו לבורא ית' ללא כל שיור שהוא — "משה עבדו"!

כי אם כה רב כוח האדם, האדם באשר הוא אדם, באשר "בצלם אלקים" נברא, הרי גדול שבעתים האדם מישראל שעליו נאמר "בנים למקום".

כי בני נח מצווים על שבע מצוות, שבע מצוות ותו לא. משמע שיותר מזה לא נדרש מהם, משמע שאין בכוחם להגיע ליותר מזה כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (ע"ז ג' א'). ולא נדרש מאדם מה שהוא למעלה מיכלתו ואפשרויותיו. וישראל, בעמדם על הים, הרי ידעו את המחכה להם, את אוזן שתשמע את ה"חרות" — על תקרי חרות אלא חירות! את אוזן שתשמע — לא עבדים לעבדים. שמכאן אתה למד, שיש באדם מישראל כוחות נפשיים עילאיים מסוג שכזה המסוגלים לשעבד עצמם מכוחם הם, מרצונם הם, מיזמתם הם, למלך מלכי המלכים הקב"ה, לבטל רצונם מפני רצונו, ללא שיור כלל — החירות המוחלטה הזאת, שאין דוגמתה ביצירה כולה. נתמלאו יראה מגודל האחריות שעליהם, משגב הכוחות שהטביע היוצר בנפשם הם עד אשר "כל שתה תחת רגליו", שאין שום כוח בעולם שיוכל להשתלט עליהם, להכתיב להם את דרכם ואת גורלם. וזהו שמילא אותם בהתלהבות קדושה להודות לבורא עולם על גודל החסד שנתגלה ומתגלה על ידם בעולם, שהם שנבחרו להיות נושאי דברו, המגשימים בעולם הזה, העולם הגשמי, העולם החמרי, החמרני, את דבר ה', את י"ג מדות שבהן העולם מתנהג, שיהיו הם הפותחים והסוגרים את צינורות השפע האלקי לבריותיו... "אז ישיר משה ובני ישראל", הגיעו להכרת עצמם, להכרת תפקידם, שהוא בעצם נקודת השיא של תפקיד היצירה כולה — דרי מעלה עם דרי מטה. "אז ישיר" — שירם של ישראל, שירו של המין האנושי, שירת היקום כולו!